

SOCIETAT CATALANA DE PSIQUIATRIA INFANTIL

L'ETIOLOGIA DE LES ALTERACIONS DE L'ESFERA GNÒSICO-PRÀXICA EN EL FRACAS ESCOLAR

R. FERRER

No em correspon a mi expressar en aquesta Taula Rodona l'etiologia plurifactoral de les dificultats d'aprenentatge escolar; els meus companys els parlaran de les causes sòcio-familiars, escolars o pedagògiques i emocionals. Potser deixarem sense tractar els aspectes dels dèficits sensorials (sobretot alteracions de la visió i l'audició) i el quadre particular de la deficiència mental global.

Intentaré exposar de la manera més didàctica possible (que no és per això la més certa) les causes de les dificultats d'aprenentatge que tenen origen en alteracions de la maduració de les capacitats intel·lectivo-operatives.

Tots sabem que, generalment, quan un nen va malament a l'escola les àrees que es veuen més compromeses són la lecto-escriptura (la llengua) i el càlcul (les matemàtiques). El que un nen, a determinada edat, assolixi la capacitat de llegir, escriure i comptar significa que s'ha posat en evidència la correcta maduració d'una complexa sèrie d'aptituds a les quals, fins ara, no s'havia donat prou importància.

Com que tractar l'apassionant tema de la maduració intel·lectivo-operativa del nen fuig del nostre objectiu, prefereixo partir de l'anàlisi d'allò que el metge ha de tractar més sovint: la patologia.

Suposem un nen de nou anys, d'intelligència global normal, que va a una escola normal i fa el tercer curs d'EGB. Els pares o els educadors consulten perquè el nen no aprèn, no aconsegueix dominar el mecanisme de lectura i escriptura, no entén el que llegeix, no s'entén el que escriu, no aprèn les operacions bàsiques. Conseqüentment està distret, no vol anar a l'escola, on enreda i solament vol jugar, cosa que agreuja les dificultats abans esmentades. La seva anamnesi pot no revelar cap dada significativa.

Li demanem al nen que ens llegeixi el següent text:

«El viñador está acabando la poda de la viña para que se dé la uva en abundancia. Ayer por la tarde trabajó hasta muy tarde. Esta

mañana, la primera luz del día le ha encontrado ya en su trabajo. Aplicado viñador, tu labor merece ser recompensada.»

El nen llegeix:

«El vinador... está... cava... cavando... El vinador está cavando. La boda de la vin... de la vina... para quedese... para quedese la uva en adun... adun... Adundancia. Ayer por la tar... tarde tar... tarba... tarbajo. Hasta muy tar... tarte. Esta mañana la pir... prima... la primera luz del día... le... lencontrato ya... en su tar... su tarbajo. Abli... ablicado vin... vinator... tu lado... tu labor... labor merece... merece ser r... rec... reconpena... reconpensada.»

A continuació se li dicta un paràgraf que ell haurà d'escriure:

«mi padre tiene una pipa de porcelana blanca que le regalaron sus amigos el día de su cumpleaños. Le gusta fumarla los domingos sentado tranquilamente en su sillón haciendo nubes de humo azul que se esparcen por el aire.»

El nen escriu:

MI PADRE

*mi padre tiene una pipa de porcelana blanca que
lo regalaron sus amigos el día de su cumpleaños.
Le gusta fumarla los domingos sentado tranquilamente
en su sillón haciendo nubes de humo azul que se esparcen
por el aire.*

Finalment se li demana que escrigui diverses xifres que se li dicten:

2 () 7 () 5 () 36 () 12 ().

Una suma 3694
 + 9071

Evidentment, la comprensió tant del text llegit com del dictat és pràcticament nulla.

Analitzem separadament els «errors» que hem observat:

A la lectura apreciem:

— Confusió de lletres (n-ñ, b-p, d-b, t-d).

— Omissió de lletres.

- Inversió de grups sil·làbics (tar-tra, pir-pri).
- Inversió de fonemes (quedese - que se dé).
- Alteració del ritme fonètic (lectura sincopada, sil·làbica; unions i separacions incorrectes).
- Disortografia (no respecta la puntuació).

A l'escriptura del dictat hi observem errors similars:

- Confusió de lletres.
- Omissió de lletres i paraules.
- Inversions sil·làbiques.
- Reducció de síl·laba a fonema simple (caquilamete-tranquilamente).
- Alteració del ritme fonètic.
- Disgrafia (dèbil control visivo-motriu).

Als números podem trobar-hi:

- Inversió de xifres.
- Inversió de números.
- Mala col·locació dels guarismes a les operacions.
- Confusió del concepte a operar.
- Inversió de l'ordre de càlcul (esquerra-dreta).

Per descomptat que no tenim perquè trobar tots aquests errors en l'examen d'un nen amb dificultats operatives; poden ser molt més discrets, d'altres tipus, ser compensats «automàticament» pel mateix nen, etc.

Així mateix, els diversos tipus d'errors (com la diversitat de causes del fracàs escolar) estaran fonamentalment relacionats amb l'edat evolutiva del nen, el mètode pedagògic, el nivell sòcio-cultural, el nivell intel·lectual, els interessos i les motivacions, etc.

Els intents d'associar cada un d'aquests errors a una etiologia específica han estat nombrosos: així s'ha considerat que les confusions i omissions de grafismes eren conseqüència de dificultats en la percepció de l'espai; les inversions a dificultats d'establiment de la lateralitat; les reduccions de fonemes a problemes en la percepció auditivo-verbal; les alteracions del ritme fonètic a dèficits de maduració del ritme i la noció temps-espai; la disgrafia a un dèficit de control psico-motriu, etc.

Crec que aquest és, potser, un mètode excessivament «mecanicista» i que, de fet, a la pràctica no és sempre constatable. El que en definitiva sembla existir és un dèficit més o menys global de la maduració de les capacitats de coneixement de les nocions de temps i espai; nocions que són, precisament, les més complexes i les més tardanes a adquirir de tota l'escala evolutiva gnòsico-pràxica, la qual estaria constituïda per la superposició i imbricació de capacitats tals com les percepcions sensorials (visuals, auditives, tàctils), la psicomotricitat, la noció de propi esquema corporal, el llenguatge, l'orientació a l'espai,

l'estructuració de l'espai i del temps, la lateralitat, el ritme, la coordinació psicomotriu, etc.

El voler «etiquetar» els diversos tipus de trastorns d'aprenentatge és quasi una qüestió més de nomenclatura que d'epistemologia i potser l'afany de les «etiquetes» ha creat més confusió (i angonya als pares) que una altra cosa; així tenim una llarga relació de «dis»:

- Dislèxia: dificultats d'aprenentatge i comprensió lectora.
- Disortografia: *idem.* de l'escriptura puntuada.
- Disintaxi: *idem.* de la composició escrita.
- Disgrafia: dèficit de coordinació visivo-motriu (mala lletra).
- Discalculia: dificultats en el reconeixement i l'operabilitat amb els grafismes numèrics.

La realitat actual i futura del nen que presenta dèficits gnòsico-pràctics no compensats serà la d'un fracàs progressiu:

- Fracàs a l'escola que, sotmesa a un «programa» que cal acomplir i sovint a una massificació, exigirà en un principi uns nivells de rendiment que el nen no podrà assolir (cosa que generalment desencadena el calvari de les recuperacions, les classes particulars, el grup de «nens difícils», l'angoixa dels pares «ensenyant-li» coses a casa, etc.) per acabar en una hipoestimulació o abandonament pedagògic (ja que el nen ha de passar curs i cada any es fa més patent el desplaçament entre exigències i rendiment, expulsió de l'escola, recerca «d'escoles especials», etc.).
- Fracàs socio-familiar, ja que el nen no compleix amb els objectius d'èxit i de superació socials dels quals, conscientment o inconscient, ha estat investit pels familiars adults.
- Fracàs personal, ja que l'escola, el rendiment, signifiquen gran part dels elements de suport i reafirmació ioica; el mal rendiment pressuposa una important ferida narcisística no sempre ben tolerada.

Però aquestes perspectives defugen l'objectiu, per mi esbossat, d'analitzar el fracàs escolar secundari a trastorns maduratius de l'àrea gnòsico-pràctica.

Voldria acabar, però, fent una cita d'un article de D. Flagey aparegut a la revista «La Psychiatrie de l'enfant», cita que enllaça amb l'exposició que faran altres companys de la Taula. Diu:

«Els trastorns instrumentals, és a dir, les alteracions de l'organització psicomotriu i de la percepció espàcio-temporal que pertorbaran l'evolució del llenguatge i de les funcions cognitives, són considerats sovint com una patologia autònoma i tractats com a tals; però sembla que apareixen sempre en el context d'una estructura psíquica determinada, caracteritzada per un trastorn profund del narcisisme, de l'agressivitat i de la funció simbòlica.»